

СТАМБЕНА ИЗГРАДЊА БЕОГРАДА: ТЕХНИКЕ, ИДЕЈЕ, ДОМЕТИ

RESIDENTIAL ARCHITECTURE OF BELGRADE, TECHNIQUES, IDEAS, ACHIEVEMENTS

Аутор: Љиљана Ђукановић

Издавач: Универзитет у Београду – Архитектонски факултет, Београд, 2025.

Електронско издање

АПСТРАКТ

Монографија *Стамбена изградња Београда: технике, идеје, домети* професорке докторке Љиљане Ђукановић представља анализу развоја грађевинских техника у стамбеној архитектури Београда, од Другог српског устанка до 2010. године. Хронолошки представљајући историјски развој грађевинских техника кроз шест поглавља конципираних у виду заокружених целина на основу сродних друштвено-политичких оквира, ауторка је, поред тога што је приказала детаљан развој самих грађевинских техника и конструктивних система, исте повезала са историјским окружењем које није обухватило само друштвено-политичке оквири, већ и економске, стилске, законске и друге релевантне утицаје. У значајној мери занемарена у ранијим истраживањима, еволуција технолошког развоја станоградње приказана у овој монографији даје немерљив допринос иначе обимној историографији посвећеној стамбеној архитектури главног града, а сама књига представља незаобилазну литературу за њена даља проучавања.

Кључне речи: грађевинске технике, конструктивни системи, стамбена архитектура Београда, префабрикација, индустријализација, монтажни конструктивни системи

Монографија *Стамбена изградња Београда: технике, идеје, домети* професорке докторке Љиљане Ђукановић представља дуго очекивану и неопходну анализу развоја грађевинских техника у стамбеној архитектури Београда, обухвативши период од Другог српског устанка до 2010. године. Књига је настала као наставак истраживања започетих за потребе докторске дисертације *Типологија и валоризација грађевинске структуре стамбених зграда Београда са становишта комфора становања*, коју је ауторка одбранила на Архитектонском факултету Универзитета у Београду 2015. године. Иако су питања историјског развоја конструкција представљала мањи део спроведених истраживања, ауторкино занимање за њих је настављено, дајући резултате који су систематизовани и публиковани у овој монографији.

ABSTRACT

The monograph *Residential Architecture of Belgrade, Techniques, Ideas, Achievements* by Professor Ljiljana Đukanović, PhD, presents an analysis of the development of construction techniques in residential architecture in Belgrade, spanning from the Second Serbian Uprising to 2010. Chronologically presenting the historical development of construction techniques through six chapters based on related socio-political frameworks, in addition to presenting the detailed development of construction techniques and constructive systems, Đukanović tied them to the historical framework that encompassed not only socio-political frameworks, but also economic, stylistic, legal and other relevant influences. Largely neglected in previous research, the evolution of the technological development presented in this monograph makes an important contribution to the otherwise extensive historiography dedicated to the residential architecture of the capital, and the book itself represents essential literature for its further studies.

Key words: construction techniques, structural systems, residential architecture of Belgrade, prefabrication, industrialization, prefabricated structural systems

Стамбена архитектура Београда је често обрађивана у домаћој историографији, али су питања развоја грађевинских конструкција и техника грађења остала недовољно истражена. То представља својеврстан недостатак имајући у виду изузетан утицај који технички аспекти имају на стамбену архитектуру, укључујући њен квалитет, трајност, примењене материјале, па и појавност. Међутим, Љиљана Ђукановић се у својој књизи не бави само развојем грађевинских техника, већ даје и посебан методолошки допринос, континуирано инсистирајући на друштвеним, политичким, социјалним, економским, регулативним и другим историјским околностима које су утицале на стамбену изградњу главног града. Зато централни део истраживања чини шест поглавља, која се хронолошки надовезују једно на друго. Њих је

било могуће заокружити као целине са становишта како примењених грађевинских техника, односно конструктивних специфичности и иновација уведених у односу на претходни период, тако и актуелних друштвено-политичких и економских односа. Свако поглавље је додатно подељено на потпоглавља, у оквиру којих су разматране опште одлике периода, детаљно анализирани актуелни конструктивни системи и грађевинске технике, представљене специфичности градње, важећа законска регулатива и развој грађевинске индустрије. Две последње области су препознате као важни фактори утицаја у стамбеној изградњи, због чега су им у сваком поглављу посвећена посебна потпоглавља. Осим тога, монографија садржи и предговор, извод из рецензија, уводно поглавље у којем су укратко сумирани садржај књиге и њени главни циљеви, резиме, списак илустрација и библиографију.

У првом поглављу, *Модернизација стамбене изградње током 19. века*, детаљно су разматране промене у конструктивним системима и техникама грађења током наведеног периода, уз истицање карактеристичних примера у београдској архитектури. Ауторка је анализирала развој градитељских техника у првој половини 19. века, од традиционалних принципа грађења, са акцентом на бондручној конструкцији, преко прелазног периода у којем је долазило до мешања традиционалних и нових техника, до завршног када је коначно усвојена, детаљно представљена, масивна зидана конструкција. Пажња је затим усмерена на грађевинске технике који су се развиле крајем 19. и почетком 20. века, с посебним акцентом на појаву армираног бетона као новог материјала у стамбеној архитектури Београда.

Друго поглавље, *Грађевинска делатност између два светска рата*, посвећено је историјским и друштвеним околностима развоја Београда као престонице Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, касније Југославије, које су довеле до демографских промена, а последично и оних у стамбеном градитељству. Анализом развоја конструктивних система и техника грађења, ауторка је закључила да је настављена примена масивне конструкције, са опеком као примарним материјалом, док је употреба армираног бетона углавном остајала ограничена на темеље и међуспратне конструкције. Новине су обухватиле: разноврсност у примени међуспратних таваница, појаву племенитог малтера *теранове*, равних кровова и полупрефабриковане ситноребрасте бетонске таванице *Хербст*, ширу примену гвоздених носача и зачетак разматрања проблематике термичке, звучне и противпожарне заштите. Ђукановић је констатовала да је током разматраног периода направљен значајан помак у модернизацији грађевинарства.

Треће поглавље носи наслов *Грађевинарство после Другог светског рата* санирање ратних последица и обухвата период од 1944. до 1960. године. Бави се значајним друштвено-политичким променама до којих је дошло услед измене државног уређења, а последично и промене власничких односа, национализације дела стамбеног фонда и укидања приватног сектора у грађевинској индустрији, као и рационалном стамбеном изградњом, условљеном економском ситуацијом првих послератних година и повећаном потребом за стамбеним простором услед ратних разарања и великих миграција у главни град. Ауторка је констатовала континуитет у коришћењу предратних градитељских техника и конструктивних система, као и материјала. Међутим, истакла је да су тада створени предуслови значајних промена које су уследиле у грађевинарству, а обухватају: типизацију, стандардизацију, префабрикацију, утврђивање различитих норматива, али и увођење новог конструктивног система, првог домаћег преднапрегнутог скелетног монтажног система ИМС, који је патентирао Бранко Жежељ.

У четвртм поглављу, насловљеном *Експанзија стамбене изградње и нове технологије грађења у периоду 1960–1975*, разматрани су феномени који су омогућили интензивну станоградњу, попут серијске производње, префабрикације, увођења обавезног доприноса за стамбену изградњу и државне стамбене политике фокусиране на концентрисану стамбену изградњу. Ауторка је констатовала да је такав фокус довео до маргинализације индивидуалне стамбене градње, без инвестирања у модернизацију и адекватне контроле, иако је око 40% изграђених станова

било у приватном власништву. На том пољу су и даље преовладавале традиционалне технике грађења, објекти су углавном подизани без надзора и контроле, а често и бесправно, што је доводило до настанка неформалних насеља. Једно потпоглавље је посвећено удруживању грађевинских предузећа, чиме је омогућено заједничко наступање на тржишту. У посебном потпоглављу су разматрани индустријализација и префабрикација као нови концепти грађења, али и стандардизација и модулarna координација, на основу којих је створено више монтажних и полумонтажних система примењиваних на територији Југославије, од који су детаљно представљена три најзаступљенија у Београду: ИМС, Неимар 63, Трудбеник.

У петом поглављу *Изазови префабрикације и опадање стамбене изградње у периоду 1975–1990* ауторка је разматрала питања исплативости индустријализоване изградње почетком осамдесетих година, у условима смањене концентрисане стамбене изградње. Као значајан фактор који је допринео све већој критици таквог приступа идентификовала је: промене у архитектонском обликовању, повратак косих кровова, појаву великог броја детаља који нису стандардизовани и типизирани, престанак доминације армираног бетона и повратак традиционалним материјалима попут опеке и камена. Ђукановић је представила и две нове генерације префабрикованих система, односно патенте страних монтажних система прилагођених за домаће тржиште, Рад-Баланси и Напред-Дилон. И овде је посебно потпоглавље посвећено питањима индивидуалне стамбене изградње, која се наставила углавном на исти начин као и у претходном периоду. Разматрана је и појава монтажних система који су могли да се примењују код индивидуалних и објеката ниске спратности, од којих су представљена три: С-50, ГИМС и БИМС. Ауторка се детаљније позабавила и концептом отворене префабрикације и критичким преиспитивањем монтажних система.

Шесто поглавље је названо *Грађевинарство у доба транзиције после 1990. године*, и у њему је приказано како су се криза која је уследила након 1990. год. и промена политичког система одразили на грађевинарство. Разматрани су: масовна приватизација стамбеног фонда, без адекватне финансијске добити, пропадање друштвених грађевинских предузећа, повлачење државе из станоградње и појава приватних инвеститора, који су стамбену изградњу вратили у централне градске зоне, као и поновна несташница станова условљена смањеном градњом и приливом становништва из ратом захваћених подручја, развој нелегалне градње, формирање непланских насеља и повећана потражња за малим становима, којима се задовољавао само просторни минимум. Посебна пажња је посвећена феномену повратка

старим технологијама грађења, с обзиром да је ауторка констатовала да је урушавањем државног грађевинског сектора дошло и до напуштања префабрикованих система и индустријализације грађења.

У *Резимеу* је дата синтеза резултата и закључака, а концепиран је у виду две засебне целине. У првој се ауторка осврнула на интензитет стамбене изградње у прошлости и актуелни стамбени фонд Београда, са посебним акцентом на проблем недостатка приступачног стамбеног фонда, и дефинисањем опште одреднице *хронични стамбени дефицит*. У другој целини се још једном позабавила питањима еволуције и регресије у развоју техника грађења у стамбеној изградњи Београда, идентификујући три карактеристична конструктивна система — традиционални, унапређени традиционални и индустријски, као и три типа склопа зграде — класичан (грађен на лицу места), полупрефабрикован и префабрикован.

Допринос који је остварен истраживањем објављеним у овој монографији немерљив је када су у питању сагледавање и даља истраживања историје архитектуре, и то не само у контексту Београда или у сфери стамбене архитектуре, већ и шире и свеобухватније. Монографија Љиљане Ђукановић зато представља незаобилазно штиво за све истраживаче домаће историје архитектуре од почетка 19. века па надаље, студенте архитектуре и историје уметности, стручну, али и ширу јавност.

др Ангелина Банковић, музејска саветница и научна сарадница, Музеј града Београда, Република Србија

